

»Kampen om Dybbøl har givet os dyrebare minder«

Slaget ved Dybbøl i eftertidens mindearrangementer

Af SIGNE FREDERIKSEN

I 2014 har Slaget ved Dybbøl været på manges læber. Slaget har nu i 150 år indtaget en central plads i dansk national identitet og mindekultur. Siden 1921 er Slaget ved Dybbøl årligt blevet markeret ved fællesgravene på Dybbøl Banke, men tilbage fra 50-årsminde dagen i 1914 har de runde mindeår givet anledning til større mindearrangementer. Det er disse arrangementer, artiklen vil beskæftige sig med.

Indledning

Som titelcitatet¹ antyder, er der mange erindringer knyttet til Slaget ved Dybbøl, det blodige slag 18. april 1864 mellem preussere og danskere. Det er artiklens formål at analysere mindearrangementerne i de runde mindeår 1914, 1939, 1964 og 1989 samt genforeningsfesten, som blev afholdt 11. juli 1920 i skanserne på Dybbøl Banke.² Centralt står at undersøge, hvilke erindringer, fortolkninger og aktualiseringer, der i taler og avisartikler blev tillagt Slaget.

Som teoretisk tilgang er benyttet begrebet *erindringssted*.³ Grundlæggende er et erindringssted et sted i konkret fysisk forstand eller overført betydning – for eksempel en begivenhed eller person – hvortil eftertiden har knyttet og til stadighed knytter erindringer og fortolkninger.⁴ Undersøgelsen af mindekulturen i forbindelse med Slaget ved Dybbøl vil således kunne vise, hvordan eftertiden har tolket – og somme tider kæmpet om at fortolke – fortiden og dens betydning for nutiden.

Kilder til studier af erindringssteder afhænger af den vinkel, man lægger i analysen. Her består kildematerialet af avisartikler fra dels de tre nationale *Politiken*, *Berlingske Tidende* og *Jyllands-Posten* samt

den sønderjyske avis, *Hejmdal*, og det danske mindretal i Sydslesvigs avis, *Flensborg Avis*.⁵ Gennem avisernes artikler har det været muligt at rekonstruere de afholdte taler og finde frem til artikler med forbindelse til mindedagene.⁶

Den førende danske erindringsstedshistoriker, museumsinspektør Inge Adriansen, har i flere publikationer arbejdet med Dybbøl som erindringssted.⁷ I sin forskning beskæftiger Adriansen sig imidlertid næsten udelukkende med fysisk-konkrete erindringssteder – for eksempel mindesmærker og mødesteder – og hun har ikke beskæftiget sig indgående med mindearrangementerne i de runde mindeår.⁸

For årene 1914 og 1939 foreligger der ikke på forhånd tidligere forskning,⁹ mens der for årene 1964 og 1989 foreligger detailstudier af enkelte taler.

Historiker og lektor ved Københavns Universitet, Karl Christian Lammers, har studeret statsminister Jens Otto Krag og Kong Frederik IX's forskellige erindringer og kontekstualiseringer ved 100-års mindedagen i 1964.¹⁰ Cand.mag. Louise Ejlskov Röhrig har studeret, hvorledes Sønderjylland som erindringssted er blevet italesat fra indgåelsen af de dansk-tyske mindretalserklæringer – de såkaldte København-Bonn-erklæringer – i 1955 og frem til 2006.¹¹ Det har hun gjort gennem undersøgelse af blandt andet mindedagene for Slaget ved Dybbøl i 1964 og 1989. Hos Röhrig som hos Adriansen indgår studiet af mindedage dog kun som en del af det, der undersøges, mens mindedagene i den følgende fremstilling er det centrale analysefelt.

Studiet, som artiklen bygger på, kunne derfor præsentere en bredere funderet analyse af de mange erindringer, der kom til udtryk i forbindelse med mindearrangementerne.

Hæder og ære: 50-års mindedagen i 1914

Som følge af, at Dybbøl Banke i 1914 endnu var tysk territorium, måtte et dansk mindearrangement finde sted andetsteds end ved den historiske slagmark og de danske kriger-fællesgrave.

Mindearrangementet, der foregik i København som et tredages veteranstævne, bekræftede Slaget ved Dybbøls status som erindringssted. Det blev også tydeligt i aviserne, og *Flensborg Avis* skrev blandt andet: »Kampen om Dybbøl har givet os dyrebare minder; Dybbøl Banke er hellig jord. Siden det tunge år er der blevet stærkt valfartet

Dybbøl Mølle og mindepladen, der blev opsat den 18. april 1914. De preussiske myndigheder beordrede samme dag pladen fjernet. I 1919 kunne pladen igen opsættes på Dybbøl Mølle. Foto Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot.

til Dybbøl, og for mere end én dansk er det først her ret gået op, hvad det vil sige at være dansk.«¹² Dansk nationalitet, identitet og erindring var hermed forankret i Dybbøl. Som det skal vise sig, var emnerne for taler og artikler særligt offervilje, fædrelandskærlighed og hæder af veteranerne.

18. april afholdtes en mindegudstjeneste, som også kongehuset deltog i. Biskop Harald Ostenfeld holdt en tale, hvis fokus lå på dels de materielle og åndelige fremskrift, som han mente var sket efter nederlaget, og dels på at hædre veteranerne og de soldater, som havde måttet lade livet i nederlagets tid.¹³ Han sagde blandt andet, at »[...] Vi fejrer mindet om det svære år, da der kom bud på bud om nederlag [...]«. ¹⁴ Bemærk i øvrigt udtrykket at *fejre mindet*, som vidner om, at det var den personlige indsats, der markeredes. Havde det været en mindedag for selve krigen og kampene, havde man næppe brugt udtrykket *fejre*, men blot *minde*.

Inden den senere gallafest for veteranerne gik et optog bestående

af blandt andre veteraner og militærfolk i procession forbi Holmens Kirkegård og Garnisons Kirkegård, hvor der nedlagdes kranse på de faldnes grave. Herefter kom de forbi Amalienborg Slotsplads, hvor Christian X med ordene »[...] en Tak fordi De til lands og vands overlod os Dannebrog frit og uplettet, en tak for den arv, De efterlod til vor varetægt [...]« takkede og hyldede veteranerne for deres store indsats i krigen.¹⁵

Ved gallafesten deltog både kongefamilien, ministre og medlemmer af Rigsdagen, hvormed det blev det officielle Danmark, der var med til at hædre veteranerne og mindes nederlaget og tabene.

Filosofiprofessor Harald Høffdings tale lagde vægt på stoltheden ved den tapre kamp trods nederlaget: »Og dog er vor historie stolt – ved modstanden, der så tappert øvedes mod overmagten, ved det seje og uførtroede i modgangen, ved evnen til at rejse sig på ny [...]«.¹⁶ Hvad der her skulle mindes og erindres var altså den tapre indsats, som allerede i årene efter 1864 havde fået en stærk rolle i erindringen.¹⁷ Høffding påpegede desuden, at veteranerne ikke havde fået en ærefuld modtagelse efter krigen, hvorfor det i forbindelse med veteranstævnet var tid til at give dem oprejsning: »Hvad der dengang i mismodets tid forsømtes, skal i dag oprettes. Som den unge officer på Dybbøl vil vi i dag gøre honnør for eder [...]«.¹⁸ Her udtryktes det tydeligt, at stævnets formål også var at takke veteranerne for deres indsats.

19. april havde Københavns og Frederiksbergs kommunalbestyrelser inviteret veteranerne til frokost, og den 20. kunne veteranerne drage hjem med hæder i bagagen.

Meget lig de afholdte taler havde *Politiken*, i øvrigt helt fra veteranstævnets begyndelse, den holdning, at »[...] det er dem [veteranerne] og ikke 1864, der fejres. Krigen i sig selv giver ikke anledning til festligheder.«¹⁹ Dette stemmer tillige overens med ovennævnte omtale af at *fejre mindet*.

I *Jyllands-Posten* bragtes en mindre artikelserie af historikeren Vilhelm la Cour. På lige fod med talerne ved mindearrangementet fokuserede la Cour på den tapperhed og dødsforagt, som han mente, at soldaterne havde udvist. Med ordene: »Der er navne, der for nationen står i en glans, som tiderne aldrig slukker[...]. Vi ser hen til Dybbøl med beundring, med stolthed, med længsel efter at vise os navnet værdigt«, tillagde la Cour Slaget ved Dybbøl status som erindringssted allerede i 1914.²⁰

Dannebrog hejstes på den store flagstang på Dybbøl Banke, mens kong Christian X kørte forbi i forbindelse med genforeningsfesten den 11. juli 1920. Foto: Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot.

I *Flensborg Avis* blev der slået til lyd for, at det for sammenhængskraftens og oprejsningens skyld var bedre at have kæmpet forgæves end slet ikke at have kæmpet: »Vi sønderjyder ville nødigt være tvungne ind under fremmedherredømmet uden forsvaret på Dybbøl [...]«²¹

Kendetegnende for mindedagen i 1914 var fokus på at mindes og på soldaternes indsats, og den første runde mindedag tydeliggjorde samtidig Slaget ved Dybbøls betydning som en central begivenhed i dansk historie og kultur. Et erindringssted tog form.

Genforening og danskhed: Genforeningsfesten i 1920

Festlighederne for Genforeningen, som fandt sted 11. juli 1920 i skanserne på Dybbøl Banke, var en helt anden type arrangement end de fire mindearrangementer, som artiklen ellers tager op.²² Når genforeningsfesten alligevel er med, skyldes det, at der i flere af arrangementets taler og i avisernes artikler blev føjet nye og flere erindringer

til Slaget ved Dybbøl. At man valgte netop slagmarken fra 1864 som festplads, er en tydelig bekræftelse af Slagets status som et erindrings- og identitetsbærende sted.

Mindedagen var indledt med procession fra Sønderborg by til Dybbøl Banke. Undervejs passerede man Dybbøl Mølle, og her gled et stort dannebrogslag til tops fra den nys opsatte, meget høje flagstang tæt ved møllen. I dag er det fast tradition med militær procession på Dybbøldagen – en tradition der hermed har sine rødder i genforeningsfesten i 1920.

Det officielle Danmark var til stede i form af kongehus, regering og rigsdagsmedlemmer, og første taler var O.D. Schack, lensgreve og medlem af Den nordslesvigske Vælgerforening. Med ordene »[...] Dybbøl Banke, det dyrebareste, Danmark ejer [...]«,²³ efterlod han ingen tvivl om, at Slaget ved Dybbøl var et væsentligt erindringssted i dansk historie, hvor mange minder og national identitet var forankret.

Christian X holdt ikke tale, men da han fik overrakt en gammel dannebrogsfane fra 1864 og kopier af de to guldhorn – genstande med tydelig national symbolik – udtrykte han kort sin tak til soldaterne, som han kaldte »nationens ypperste«.²⁴

Næste taler var H.P. Hanssen, den toneangivende sønderjyske politiker og organisator, som i sin tale knyttede den danske kongemagt til Sønderjylland historisk. Han nævnte blandt andet den tilknytning, som Valdemar Atterdag og Christian II havde haft til egnen, inden han omtalte Christian X's farfar, Christian IX's besøg i skanserne på Dybbøl i begyndelsen af 1864.²⁵ Der knyttedes herved bånd dels mellem Sønderjylland og det resterende Danmark og dels mellem Slaget ved Dybbøl og Genforeningen. Ud over at sende en tak til de faldne og til veteranerne mindede Hanssen også om de kampe om modersmål og danskhed, der var foregået på egnen. Hanssen brugte hermed mindedagen til at tale en nutidig sag, samtidig med at han brugte historien som det, der knyttede Sønderjylland sammen med det resterende Danmark. Genforeningen blev på sin vis en del af Slaget ved Dybbøls historie i eftertiden.

De ikke-militære kampe i perioden 1864 til 1920 var også et tema for næste taler, politiker og gårdejer Peter Grau, der blandt andet fokuserede på de sønderjyder, der havde måttet lade livet på tysk side under Første Verdenskrig. Derpå knyttede også han Dybbøl tæt sammen med Genforeningen, idet han sagde, at det var kampene på Dybbøl, der udgjorde det endelige nederlag: »[...] i dag mødes det

H.P. Hanssen taler ved genforeningsfesten på Dybbøl Banke den 11. juli 1920. Foto: Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot.

danske folk fra Danmark og Sønderjylland her på Dybbøl, hvor det reves fra hinanden i 1864 – til Genforening.«²⁶ Ret beset var det snarere kampene på Als i slutningen af juni 1864, der var det endelige nederlag, men det synes med historiker og journalist Tom Buk-Swientys ord at være »[...] forsvundet ud af vores historiebøger, [således] at

det unægtelig ligner kollektiv fortrængning [...]«. ²⁷ Her er det interessant at bemærke, at man ved udeladelsen – fortrængningen om man vil – af kampene på Als lader »det tapre nederlag« på Dybbøl stå som afgørelsen og afslutningen på krigen. Formentlig er der større potentiale for et nationalt symbol og erindringssted i netop et *tappert* nederlag end blot et nederlag. Ovenstående illustrerer samtidig en af pointerne om erindringssteder, nemlig at erindringen er udsat for fortrængning og manipulation, fordi det er eftertiden, der aktualiserer og finder anvendelse for erindringen til nutidige formål.

Hans Lorentzen, formand for Sønderjydsk Arbejderforening, skabte i sin tale også forbindelse mellem de to årstal 1864 og 1920 samt til 1848. I 1848 havde der som følge af Første Slesvigske Krig også været et slag på Dybbøl. Lorentzen sagde, at »De to årstal 1848 og 1864 står mejslet i vore monumenter og skrevet i vore hjerter. Nu kommer et tredje årstal 1920 til at stå med lueskrift for danske mænd og kvinder. Disse tre årstal rummer for det danske folk minder om kampe og lidelser, om fædrelandskærlighed [...]«. ²⁸ Han udtrykte her, at både 1848 og 1864 var centrale nationale begivenheder, der havde sat sig erindringsmæssige spor i eftertiden, og at 1920 nu blev føjet til i rækken af mindeværdige begivenheder.

Festdagens sidste taler var statsminister Niels Neergaard, som påpegede, at forsvarshandlingen, det vil sige de danske soldaters indsats i 1864, var en nødvendighed for at opnå en genforening: »Hvis der ikke var kæmpet her imod håb og dog med håb om, at denne dag ville komme, ville det store ikke være sket.« ²⁹ På denne måde fik statsministeren udtrykt, at de danske tab i 1864 ikke havde været forgæves, og samtidig skabtes der en direkte linje mellem 1864 og 1920. Glæden over Genforeningen kunne dog ikke helt overstråle det faktum, at der stadig var mange dansksindede syd for den nye grænse, og til dem havde Neergaard et løfte fra regeringen og det danske folk, nemlig det kendte slagord: »De skal ikke blive glemte!«. ³⁰

Med Genforeningen blev erindringsstedet Dybbøl tilføjet et ekstra erindringslag. Nu indeholdt det på den ene side erindringen om Slaget i 1864 og afståelsen af hertugdømmerne og på den anden side den glade begivenhed, at mange dansksindede igen kom inden for Danmarks grænser i 1920.

Politiken skrev blandt andet: »[...] Det minderige sted, vædet med så mange unge danskes blod, vil være et stort og fredeligt minde rigere.« ³¹ Her blev der lagt op til, at Dybbøl ikke skiftede betydning,

men at erindringsstedet var i stand til at indeholde erindringen om begge begivenheder.

Som Adriansen har påpeget, er Genforeningen den begivenhed i dansk historie, som er blevet fejret med flest jubilæer og folkefester, og samtidig er disse »[...] hver gang foregået i Dybbøl Skanser, fordi mindeparken med skanserne på indtryksfuld vis knytter fortid og nutid sammen og fortæller om dansk kontinuitet«. ³² Ikke blot den oprindelige genforeningsfest, men også de senere jubilæer for Genforeningen har fundet sted på kamppladsen fra 1864, og hermed har Genforeningen været med til at forankre Slaget ved Dybbøl i det fysiske sted Dybbøl Banke. Det er i denne sammenhæng interessant at bemærke, at eftersom tyskerne efter krigen i 1864 opførte fæstningen Festung Sonderburg-Düppel på Dybbøl Banke, fandt den danske genforeningsfest sted i en tidligere tysk skanse, som efter festen belejligt nok blev kaldt *Kongeskansen*. ³³

Som følge af at Dybbøl med Genforeningen blev dansk, kunne der fra 1921 og frem afholdes danske mindearrangementer 18. april ved fællesgravene på Dybbøl Banke.

Forherligelse og forsoning: 75-års mindedagen i 1939

75-året for Slaget ved Dybbøl blev mindet i Sønderborg og København og foregik således ikke som ét samlet mindearrangement. Forklaringen på, hvorfor denne løsning var valgt, skal måske findes i, at man ønskede at nedtone mindedagen for ikke at træde tyskerne over tærne. 1930'erne bragte spændinger og uro i Sønderjylland blandt andet som følge af, at Danmark med Hitlers magtovertagelse i 1933 fik en nabo, der ikke respekterede Versaillestraktaten, som den danske grænsedragning havde været en del af. ³⁴ Samtidig blev spørgsmålet om revision af den dansk-tyske grænse igen præsent, efter at en nazistisk bølge skyllede ind over Sønderjylland og fik tag i store dele af det tyske mindretal. ³⁵ Derudover havde man i 1938 oplevet, at Hitler indlemmede Østrig og Sudeterlandet i det tyske rige, og i marts 1939, det vil sige kort før mindedagen, indtoges de dele af Tjekkosllovakiet, som ikke tidligere var blevet indlemmet. ³⁶

Som det skal vise sig, blev Slaget tilføjet et vist lag af forsoning mellem dansk og tysk, hvilket sandsynligvis også skyldes den udenrigspolitiske situation. Et tema, som ikke tidligere havde fyldt så meget i erindringen, var de nordiske frivillige, der i 1864 havde kæm-

pet på dansk side. I 1939 blev der dog flere gange henvist til de frivillige og til nordisk samarbejde. Statsminister Thorvald Stauning ønskede gennem 1930'erne et nordisk samarbejde, og henvisningerne i taler og artikler skal formentlig ses i den sammenhæng.³⁷

I København havde Danske Soldaterforeningers Samvirke og Forsvarsbrødrene inviteret til mindefest i Odd Fellow-palæet, hvor kong Christian X og dronning Alexandrine samt statsminister Thorvald Stauning var blandt de fremmødte.³⁸

Oberst Ivan Carstensen holdt en tale, som kunne opfattes som en indirekte kritik af politikere, både fortidens og dem i Carstensens egen samtid. Han udtalte, at Christian IX i 1863 havde været nødt til at bøje sig for politikerne, da han underskrev fællesforfatningen for Danmark og Slesvig, selvom han vidste, hvilke konsekvenser det ville få. Carstensens tale var en ros til den militære indsigt, som han mente, at Christian IX havde besiddet. Talen blev dermed en kritik af politikerne for tilsvarende mangel på indsigt.

Den sønderjyske politiker, Peter Grau, benyttede lejligheden til at tale de dansksindede syd for grænsen og Grænseforeningens sag. Han udtalte, at den kamp, som mindretallet i Sydslesvig til stadighed måtte føre for danskheden, fortjente at blive mindet lige så vel som kampene på Dybbøl i 1864 gjorde. Grau genoplivede desuden statsminister Neergaards ord fra genforeningsfesten om, at de danske sydslesvigere ikke ville blive glemte. Mindedagen for Slaget ved Dybbøl kunne for Grau tjene et nutidigt formål, fordi han fik sat fokus på den kamp, han selv som tidligere næstformand i Grænseforeningen havde været og var med til at kæmpe. Altså kampen for at skaffe støtte til det danske mindretal i Sydslesvig.

Sidste taler var kaptajn Arne Stevns, som omtalte Dybbøl som »Danmarks Thermopylæ«. Dette var en stærkt forherligende analogi, som allerede kort efter Slaget var blevet fremført. Stevns påpegede det mærkelige i, at man kunne mødes til tak efter et nederlag, men han begrundede det med ordene: »Vi kan det, fordi ånden fra Dybbøl voksede sig så stor og mægtig, at en verden så dens herlighed, og at vi selv blev rigere derved. Det eneste, der bebrejdedes vore soldater på Dybbøl var, at modet og standhaftigheden gjorde tabene større. Det var et Thermopylæ!«³⁹ Thermopylæ hentyder til kampen mellem på den ene side kong Leonidas og hans hær af spartanere og på den anden side kong Xerxes og hans hær af persere, som udkæmpedes ved bjergpasset Thermopylæ i 480 f.v.t. Spartanerne var stærkt i un-

dertal, men vandt eftertidens hæder og ære, fordi de på trods af situationen tog kampen op.⁴⁰ I digtsamlingen *Dybbølskandserne* fra 1864 var Danmarks kamp blevet udtrykt på følgende vis:

»Jo, det skal vidnes og sandes af alle:
 Danmark har børn af spartanernes slægt.
 Dybbøl, som værgedes mandigt og kækt
 tør vi Thermopylæ kalde [...]«. ⁴¹

Kaptajn Stevns tale var hermed med til at holde den heroiserende fortolkning og helteglans ved nederlaget i live. Adriansen skriver rammende om Thermopylæ-sammenligningen, at: »Det rummer en stærk forenkling og heroisme, der ikke er dækning for, og denne fortolkning har medvirket til at sløre forståelsen af, hvad der skete i 1864, og fastholde en særlig helteglans over Dybbøl Banke.«⁴²

Erindringer og italesættelser som ovenstående illustrerer netop det kendetegn, at erindringssteder er udsat for forenkling og manipulation i eftertidens brug og trang til at anvende erindringssteder til egne dagsordener. Det er samtidig netop denne pointe, der gør erindringssteder interessante at studere.

I Sønderborg begyndte mindedagen med march til fællesgravene. Undervejs gjorde man holdt ved mindesmærket for de nordiske frivillige, som i 1936 var opsat på Dybbøl Banke. Mindestøtten var opsat for at mindes og hædre de nordiske frivillige i begge slesvigske krige. Som Adriansen fremhæver, skal mindesmærket ses i sammenhæng med den politik om nordisk samarbejde, Stauning og hans regering i 1930'erne førte, selvom det aldrig kom til egentlige aftaler mellem landene.⁴³ Oberst Sander fra Sønderborg Kaserne takkede og mindedes her de nordiske frivillige for deres deltagelse, samtidig med at han udtrykte håb om, at »[...] det slægts- og venskabsbånd, som binder Norden sammen, aldrig må løsnes«. ⁴⁴ Det nordiske fællesskab i både fortid og nutid blev hermed inkluderet i mindedagen for Slaget ved Dybbøl.

Oberst Sander holdt tale ved fællesgravene, og her var forsoning og forbrødring mellem dansk og tysk et centralt tema: »De [danske og tyske soldater] kæmpede her på Dybbøl Skanser som modstandere, men døden forsoner, og i døden er vi alle brødre [...]«. ⁴⁵ Det kunne med dette udtryk tyde på, at krigen i 1864 var kommet så meget på afstand, at man kunne tillade sig at tale om spirende forsoning. Samti-

Mindesmærket for de nordiske frivillige opsat i 1936 på Dybbøl Banke ikke langt fra det tyske sejrsmonument, Düppel Denkmal. Foto: Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot.

dig kan man dog ikke udelukke, at oberst Sander også var sig den udenrigspolitiske situation bevidst, og at han derfor lagde vægt på forsoning snarere end forskelligheder og splittelse. I den forbindelse er det desuden værd at bemærke, at der ifølge avisen *Hejmdal* blev nedlagt fire kranser på fællesgravene.⁴⁶ På Dybbøl er der fire fællesgrave, en tysk og tre danske, og det må derfor tolkes på den måde, at

der også blev lagt en krans på den tyske fællesgrav. Den tidligere modstanders faldne blev hermed også mindet.

Om aftenen var der inviteret til mindegudstjeneste i Sct. Marie Kirke i Sønderborg. Biskop Hans Fuglsang-Damgaard holdt mindetalen, og heri fremhævede han tydeligt Dybbøl som et erindringssted med national samlingskraft: »Dybbøl er løftet op over alle modsætninger i vort folk. Dybbøl forener alle danske hjerter [...]. Dybbøl er hellig jord, og det folk er rigt, som kender hellige øjeblikke og steder i sin historie.«⁴⁷ Biskoppen tillagde hermed Dybbøl betydning som et sted og en begivenhed, som alle danskere havde en tilknytning til, og hvor den danske nationalitet var forankret. Biskoppen talte også om de danske soldaters trofasthed og udholdenhed, som ifølge ham havde opnået både modstandernes og eftertidens beundring. Han kaldte soldaternes indsats »[...] deres sejr midt i nederlaget«.⁴⁸ Nederlaget fik herigennem et mere positivt aspekt, og biskoppen trak hermed, om end i mildere grad, på nogle af de samme elementer som Thermo-pylæ-analogien.

Fuglsang-Damgaard anså, på linje med oberst Sander, tiden for at være moden til at tale om forsoning, og han ytrede ønske om, at »[...] de to folk, som for 75 år siden bar våben mod hinanden, stadig, også gennem modsætninger, må vinde frem i forsoningens og fredens arbejde«.⁴⁹

De dansksindede sønderjyders deltagelse i Første Verdenskrig blev også omtalt. Fuglsang-Damgaard skabte en årsagssammenhæng mellem på den ene side de faldne i Slaget ved Dybbøl og i Første Verdenskrig og på den anden side Genforeningen, da han udtalte, at »De [danskisindede sønderjyder] var fælles med deres faldne brødre fra Dybbøl om at bygge Danmarks fremtid. De var alle med for at bringe et 1920.«⁵⁰ Ofrene fra de to krige blev en slags martyrer for danskheden og Genforeningen: »De var alle med *for* at bringe et 1920.«⁵¹ På den måde blev det også slået fast, at ofrene og tabene ikke havde været forgæves. Fuglsang-Damgaards tale var karakteriseret af *både* forsoning og forherligelse, men det illustrerer blot, at eftertidens erindring om og fortolkninger af fortiden er i stand til at strække sig over til tider noget forskellige temaer og erindringer.

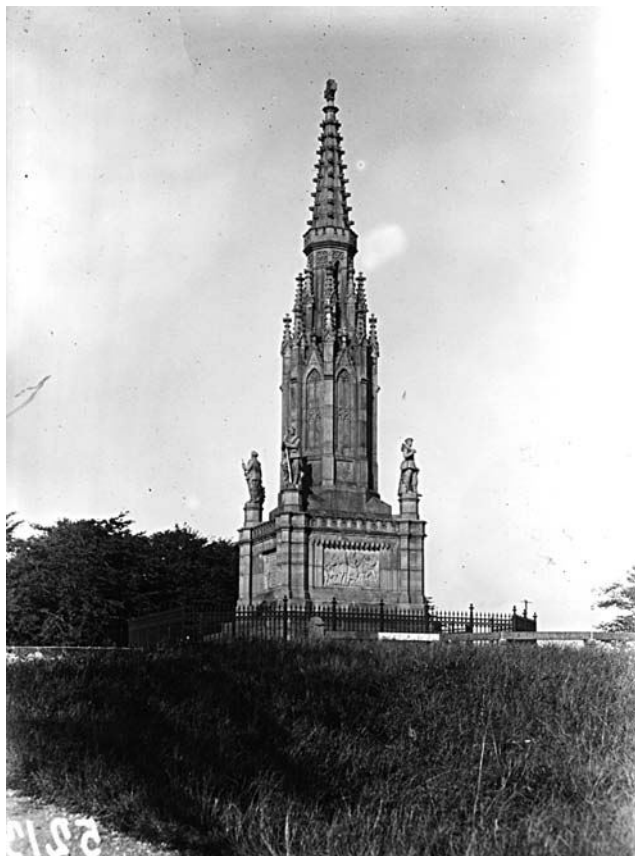
Førnævnte oberst Ivan Carstensen havde også skrevet et indlæg om Slaget ved Dybbøl i *Jyllands-Posten*. Her lagde han ud med at omtale danskerne som et fredeligt folk, men at man både i 1864 og nu i 1939 ofte glemte, at fred kun var muligt, hvis også ens naboer

ønskede det.⁵² Dette må tolkes som en klar hentydning til den situation, som Danmark i 1939 stod i, hvor naboen mod syd ikke just lignede et land, som ønskede fred og fordragelighed. Carstensen kritiserede tillige fortidens politikere for at lade politiske hensyn veje tungere end saglige. Ifølge ham havde politikerne ikke lyttet til hærens prioriteringer af Dybbøl frem for Dannevirke, og der var afsat for få penge til forsvaret.⁵³ Gennem 1930'erne verserede en forsvarsdebat, hvis centrale diskussionspunkt blandt andet var, hvorvidt et styrket dansk forsvar ville virke afskrækkende på tyskerne eller snarere henlede opmærksomhed på Danmark, og i denne debat indtog hæren ikke overraskende det synspunkt, at det danske forsvar burde styrkes.⁵⁴ Carstensens slet skjulte kritik skal formentlig ses i sammenhæng med dette: »Svigtende fremsynethed i vor udenrigspolitik, svigtende offervilje over for vore værn, mangel på samarbejde mellem regeringen og værnernes førere har gang efter gang ført Danmark mod undergang [...].«⁵⁵ Hermed gjorde Carstensen, som mange både før og siden, brug af historien som noget, eftertiden burde tage ved lære af. Den begivenhed, som erindringeren tog udgangspunkt i, blev brugt som et fortidigt referencepunkt for en nutidig holdning. Carstensen slog samtidig til lyd for, at man ikke skulle se nederlaget i Slaget ved Dybbøl som håbløst:«[...] skønt sandheden er, at et hæderfuldt nederlag mod overmagten kan rumme spiren til oprejsning, medens en overmægtig sejr ofte gemmer spiren til kommende nederlag.«⁵⁶ Med disse ord kom også Carstensen ind på forenklingen af Danmarks hæderfulde nederlag.

Det samme gjorde sig gældende i *Berlingske Tidendes* leder i anledning af Dybbøldagen, idet man her skrev, at der skulle sendes en tak til de, som kæmpede og døde, men »[...] en tak også, fordi vi som folk måtte vandre den tunge vej til nederlag og landetab. Thi vi vandrede den kæmpende [...]«. ⁵⁷ Det var grund til hæder trods nederlag. Begyndende forsoning var også med i artiklen, og avisen nærede et ønske om, at forskellene mellem de to nationers befolkninger »[...] ikke blot vil mødes til styrkeprøve, men også til befrugtning«. ⁵⁸ Forsoning og samarbejde mellem de tidligere modstandere var altså kendetegnede for både taler og artikler.

Mindedagen i 1939 blev brugt til flere formål, herunder militær ros og mindet om de nordiske frivillige, men tydeligst stod på den ene side det forherligende syn på nederlaget og på den anden side den begyndende forsoning mellem de tidligere modstandere.

Det tyske sejrsmonument Düppel Denkmal indviet i 1872. Det var her, den tyske sejrsfest i 1914 foregik. Monumentet overlevede Genforeningen, men sprængtes i stykker i maj 1945. Foto: Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot.

Fortid og nutid: 100-års mindedagen i 1964

100-års dagen for Slaget ved Dybbøl blev markeret med et stort anlagt todages mindearrangement i Sønderborg, hvor kongehuset og statsministeren var blandt deltagerne.⁵⁹ Netop denne mindedag er et godt eksempel på, at erindringssteder er i stand til at udvise en fleksibilitet, der gør det muligt for dem at indeholde forskelligrettede erindringer og fortolkninger.

17. april spændte arrangementerne fra kransenedlæggelse og min-

degudstjeneste til flaghejsning og fakkeltog. Borgmester Anders Andersen holdt en kort tale ved samlingen på kirkepladsen i Sønderborg. Her hejstes de fem nordiske faner, og borgmesteren takkede de nordiske frivillige, der i 1864 var kommet Danmark til hjælp, og han sagde blandt andet: »Mange af dem kom frivilligt, og det er vel det største, man kan gøre for en sag at sætte livet ind for den.«⁶⁰ Der gik også en tak både til de faldne danske soldater og til overlevende.

Aftenen bød på mindegudstjenester, samtidig med at en bataljon sammensat af soldater fra samme regiment, som i sin tid havde været med i Slaget ved Dybbøl, holdt æresvagt ved krigergravene i skanseområdet. Arrangementerne den 17. april stod hermed udelukkende i mindets og takkens tegn.

Dybbøldagen 18. april indledtes med et æreskompagnis march til Dybbøl, hvor militæret og hjemneværnet nedlagde krans på fællesgravene, og garnisonskommandant ved Sønderborg Kaserne, P. Aagaard Petersen, holdt en kort tale. Her mindedes han for det første de danske såvel som de nordiske soldaters beslutsomhed, mod og ære i 1864, og for det andet blev der tilsagt støtte til den tidligere modstanders efterkommere, så der kunne skabes et frit og samarbejdende Europa.⁶¹ At Aagaard Petersen som ansat ved militæret ønskede at mindes den militære indsats, er ikke overraskende. Han fokuserede dog også på forsoning og samarbejde med en tidligere modstander – temaer, som havde set deres spæde begyndelse ved mindearrangementet 25 år tidligere i 1939.

Det stort anlagte program foregik på Dybbøl Banke, og her deltog både kongehus, Folketingets præsidium, forsvarsministeren, militærattacheer fra flere europæiske lande og statsminister Jens Otto Krag. Ifølge aviserne var der ca. 40.000 øvrige deltagere, og derudover kunne danskerne følge med på radio og tv dagen igennem.⁶²

Haderslev Stifts biskop, Frode Beyer, havde som den første kort ordet. Han lagde vægt på, at 18. april var en sorgens dag. Han stillede spørgsmålet om, hvorvidt man smykkede mindet, men glemte den gru, der lå bag mindet.⁶³ Han gik ikke videre ind i spørgsmålet, men udtalelsen udtrykte en vis usikkerhed omkring måden at omgås begivenheden Slaget ved Dybbøl på i eftertidens mindekultur. Beyer undlod dog ikke selv at smykke mindet, idet han fremhævede, at de danske soldater havde kæmpet med en dødsforagt så stor, at den havde vakt fjendens beundring. Han afsluttede med at sige, at Gud ville rense sorgen for bitterhed, så man kunne se fremtiden i møde

Fra mindearrangementet på Dybbøl Banke på 100-årsdagen for Slaget ved Dybbøl 18. april 1964. Foto: Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot.

med håb.⁶⁴ Forsoning og håb om fremtidigt samarbejde stod dermed også centralt i biskoppens tale.

Inden der blev taget hul på de programsatte taler, lagde kong Frederik IX krans på fællesgravene – både de danske og den tyske – samt ved mindesmærke for de nordiske frivillige. Fra officiel dansk side blev der dermed ikke gjort forskel på egne og den tidligere modstanders faldne.

Ribe Stifts biskop, Johannes Dons Christensen, indledte sin tale med at betone, at man normalt ikke fejrer sine nederlag, men at Slaget ved Dybbøl var mere end blot en militær begivenhed. Han omtalte også de byrder, som sønderjyderne havde måttet bære efter 1864: ufrihed, forfølgelse og 30.000 unge mænds deltagelse i Første Verdenskrig. Dons Christensen mente dog, at perioden havde lært sønderjyderne, at det var kærlighed, udholdenhed og vilje til at ofre sig, der sejrede til sidst. Han afsluttede sin tale med at sende en tanke til de dansksindede i Sydslesvig.⁶⁵ Mindet og erindringen om Slaget ved Dybbøl kom i Dons Christensens tale særligt til at handle om de føl-

ger, som nederlaget fik for befolkningen i Sønderjylland, mens selve Slaget og den militære kamp i 1864 stod i baggrunden.

To taler står centralt ved mindearrangementet i 1964, statsministerens og kongens, idet talerne lagde vægt på modsatrettede sider af erindringen, og Röhrig og Lammers har derfor analyseret disse grundigt.

Hovedtalen var statsminister Krag, og fordi han netop var statsminister, gav hans tale på sin vis udtryk for Danmarks officielle holdning. Talen var præget af et ønske om at se fremad på forholdet mellem Danmark og Tyskland. Krag indledte med at påpege, at hændelserne i 1864 kunne virke små i forhold til, hvad Europa ellers havde oplevet af elendighed og ødelæggelser sidenhen. Samtidig sagde han dog, at 1864 havde fået en særlig plads i dansk historisk bevidsthed, fordi »[...] nederlaget i den danske nation var med til at udløse stærke kræfter, som gav inspiration for en udvikling, der bar landet frem til store fremskridt såvel økonomisk og kulturelt som i folkestyrets udvikling«,⁶⁶ Samtidig mente han, at Danmark anno 1964 havde sit udspring i de vilkår, som 1864 skabte: »[...] ud af nederlaget voksede en dansk nationalstat med blomstrende erhvervsliv og kultur, med et stærkt folkeligt liv og grundfæstede demokratiske institutioner.«⁶⁷ Krag ønskede på mindedagen også at lade tankerne gå til de faldne, og i tråd med kransenedlæggelserne tidligere på dagen inddrog Krag også den tidligere modstander: »Vi har i dag ladet vore tanker gå tilbage til dem, der kæmpede, og til dem, der faldt; til vore egne, til de nordiske frivillige og til vore modstandere. I døden blev de alle forenede.«⁶⁸ Den erindring, som Krag's tale tillagde Slaget, var hermed positivt ladet, fordi den fokuserede på den positive udvikling efter Slaget, mens begivenhederne i 1864 ikke fik megen plads i talen. Det var særligt det nutidige forhold til Tyskland, som fyldte i talen: »I denne vemodsfyldte stund vil vi se fremad mod nye tider med ønsket om, at gammel fordom må falde. Vi ved alle, at der i det dansk-tyske forhold er vanskeligheder at overvinde. Vi kan lykkeligt fastslå, at vi allerede har overvundet adskillige af vanskelighederne, og det er et håb i begge lande ikke alene at overvinde de stærke modsætninger, men også at gøre mødet mellem dansk og tysk til en frugtbar brydning til berigelse for begge parter.«⁶⁹ Disse vanskeligheder, som Krag ikke specificerede, var formentlig blandt andet krigen i 1864 og ikke mindst den tyske besættelse af Danmark 1940-1945. I tiden efter Anden Verdenskrig var Tyskland blevet en vigtig

samarbejdspartner, som Krag karakteriserede som »[...] en flittig europæisk nation, som vi står i nabovenskabeligt samarbejde med på næsten alle punkter, handelsmæssigt og forsvarsmæssigt inden for den store kreds af vestlige nationer«. ⁷⁰ Krag's tale tjente tydeligt et nutidigt formål.

Röhrig vægter i sin undersøgelse særligt, at Slaget ved Dybbøl i Krag's tale blev anset for at være begyndelsen på et moderne Danmark, samt at Krag fokuserede på det dansk-tyske forhold efter 1945. ⁷¹ Lammers anser ligeledes Krag's tale som et udtryk for, at Slaget ved Dybbøl blev begyndelsen til en vækkelse, der gjorde Danmark til et moderne land, samt at Krag accentuerede det forbedrede forhold til Tyskland, som efter 1945 havde bevæget sig i en demokratisk retning. ⁷²

Der var ikke programsat flere taler ved mindearrangementet, men ikke desto mindre tog Frederik IX pludselig ordet i en spontan tale, som i modsætning til Krag's tale lagde vægten på mindet om fortiden. Det var soldaterne fra 1864 og de dansksindede i Sydslesvig, som kongen fokuserede på: »Dybbøl – intet andet navn har i Danmark en skønnere klang. I dag har vi i dyb ærbødighed mindedes alle dem, der faldt her for 100 år siden. De kendte ikke ordet: hvad kan det nytte! De kendte kun: Hold ud og gå på! De segnede for overmagten, og da krigen var ovre, begyndte en våbenløs kamp. Der er grund til her at mindes alle dem, der sejt kæmpede i alle de 56 år [...] Denne dag [hvor vi vandt vor ret] kom i 1920. Glæden var uendelig. Men vi tænker stadig med vemod på dem, der blev syd for grænsen. Vi sender dem en varm tanke for 'end er der en Gud foroven, som råder for Danmarks sag'.« ⁷³ For kongen spillede det nutidige dansk-tyske forhold ikke nogen rolle. Det var snarere kampen på Dybbøl og kampen om danskhed, han ønskede at mindes og erindre.

Röhrig pointerer, at kongens tale stod i modsætning til Krag's, fordi kongen ved at fastholde mindet om de faldne soldater og de dansksindede sydslesvigere indirekte kritiserede regeringens politik. ⁷⁴ Lammers lægger vægt på, at kongens tale i modsætning til Krag's fokuserede på soldaternes indsats og på traumerne som følge af 1864, og dermed var kongens tale i forhold til Krag's bagudskuende. ⁷⁵

Kongens og Krag's taler gik i hver sin retning, og der var dermed ikke enighed om, hvilken erindring der skulle aktualiseres. Hvor Krag's agenda var at sætte fokus på det nutidige europæiske samarbejde og det dansk-tyske forhold, holdt kongen fast i mindet og fortiden, samt at fortidens uretfærdigheder ikke var glemt. Efter arrange-

mentet på Dybbøl Banke havde Danske Soldaterforeningers Landsråd arrangeret en sammenkomst i Frihedshallen i Sønderborg. Foreningens formand, kammerherre Jørgen Dinesen, bød velkommen: »Vi har set hen til i dag at kunne gøre lidt af den uret god igen, som et uoplyst folk øvede, da det hånede sine soldater, så de i mulm og mørke måtte liste sig hjem i garnisonerne efter krigen. Vi, som har oplevet 9. april, kender billedet.«⁷⁶ Dinesen mente tydeligvis ikke, at man i 1864 havde vist soldaterne den fornødne respekt og ære, hvorfor han anså 100-års mindedagen for en lejlighed til at gøre dette. Sammenligningen mellem 1864 og 1940 synes ikke tydeligt at give mening, ud over at fjendebilledet var det samme. En mulig forklaring på sammenligningen kan dog være, at Dinesen som militærperson ønskede at overføre noget af den ære, som eftertiden tilskrev soldaterne fra 1864 til militæret i 1940, som aldrig rigtig kom i spil i forbindelse med 9. april. Formentlig ønskede han også at afværge eftertidens eventuelle kritik af militæret i 1940. Brodden i talen var vendt mod politikerne, fordi det i Dinesens optik var politikernes skyld, at militæret havde måttet luske hjem i 1864, og det var samtidig politikernes skyld, at militæret ikke havde kunnet forsvare Danmark i 1940.

Borgmester Anders Andersen indledte med at sige, at man mødtes 18. april for at mindes, men også for at give vidnesbyrd om fortsat arbejde. I Andersens optik havde nederlaget bragt national enhed og fremvækst af nye institutioner og organisationer, og han gav udtryk for, at man fortsat ville bygge videre på de grundsten, som forfædrene havde lagt.⁷⁷ Andersen ønskede, ligesom Krag, at bruge mindedage til at se fremad.

Formand for De nationale foreningers Samarbejdsudvalg, Hans Andersen, indledte med at mindes de dansksindede sønderjyder, der havde måttet gå i krig på tysk side i Første Verdenskrig. Herefter gik han over til mindet om kampen for danskhed efter nederlaget: »Det, der lyser over vort mindestævne her og i tilbageblikket over hundredeåret, der ligger bag os, er, at vi igen kan stå på Dybbøl med Dannebrog hejst, fordi denne egns befolkning i urokkelig troskab vedblev at være dansk.«⁷⁸ Med denne udtalelse aktualiserede Andersen sønderjydernes kampe for danskhed og lagde dem til grund for Genforeningen.

Generalkonsul Troels Fink holdt eftermiddagens hovedtale, hvis centrale element på linje med Krag's tale var det nutidige forhold til Tyskland. Der var dog også plads til at tale om fædrelandskærlighed:

»Det var kærlighed til fædrelandet, som bar slægten for hundrede år siden, det er kærlighed til fædrelandet, der i dag har fået kvinder og mænd fra hele Danmark til at komme sammen for at mindes kampen på Dybbøl.«⁷⁹ Fink tillagde Slaget ved Dybbøl status som et *fædrelandssymbol*, hvilket vi med nutidig sprogbrug ville kalde et erindringssted. Han slog også på erindringen om tapperhed og trofasthed, da han sagde, at man stadig 100 år efter kampene beundrede den udholdenhed og sejhed, som soldaterne havde udvist.⁸⁰ Fink betonedede samtidig, at perioden 1933-1945 havde fostret modsætninger i det dansk-tyske forhold, men at Tyskland siden afslutningen af Anden Verdenskrig havde udviklet sig i en positiv retning: »Siden 1945 er der i Tyskland lagt et nyt grundlag, der hviler på de samme idealer, som vi hylder [...] dette grundlag udbygges og fæstnes år efter år; gamle modsætninger overvindes og nye forbindelser knyttes.«⁸¹ Her lagde Fink ligesom Krag vægten på, at nutiden havde bragt og til stadighed bragte gode samarbejdsrelationer med Tyskland. Mindet om fortiden og fokus på nutid og fremtid blev desuden kombineret i følgende udtalelse: »[...] vi kan i dag i ærbødighed for dem, der kæmpede og led på Dybbøl, og i taknemmelighed mod de slægter, der lagde kræfterne i for at skabe det Danmark, som nu er vort, se fremtiden i møde [...] med forventning til, at Danmark vil kunne hævde sin plads og yde en indsats i nationernes kreds.«⁸² Vendingen om »nationernes kreds« var formentlig en hentydning til forsvarsorganisationen NATO, som Danmark og Vesttyskland blev allierede i, da Vesttyskland indtrådte i 1955.

Ved 100-års mindedagen blev det tydeligt, at Slaget ved Dybbøl som erindringssted kunne indeholde modstridende syn på, hvilke erindringer, der skulle tilskrives, og hvilke formål mindedagen kunne tjene. Det skarpeste skel stod mellem Krags fremadskuende fokus på det dansk-tyske forhold og Frederik IX's bagudskuende fokus på den danske indsats og de dansksindede sydslesvigere.

Kasernen og NATO: 125-års mindedagen i 1989

Mindedagen i 1989 havde en mere afdæmpet karakter sammenlignet med det stort anlagte arrangement i 1964. Det skyldes formentlig blandt andet, at en 125-årsdag ikke helt er at betragte som et rundt jubilæum, men der var gjort mere ud af arrangementet end ved de årlige arrangementer.

Mindedagen er kun tidligere taget op i forskningen af Louise Röhrig, men fordi hendes kildemateriale ud over avisartikler også indeholder et antal tidsskrifter, er hendes undersøgelse af mindedagen i 1989 ikke helt sammenlignelig med den her foretagne.⁸³ 17. april affholdtes en mindegudstjeneste i Dybbøl Kirke, men det egentlige arrangement med kransenedlæggelse og taler fandt sted på Dybbøldagen 18. april.

Som ved de tidligere mindearrangementer indledtes Dybbøldagen med en mindegudstjeneste i Sct. Marie Kirke, hvor dronning Margrethe, prins Henrik og prins Joachim deltog. Arrangementet fortsatte på Dybbøl Banke, og her deltog foruden kongehuset og forsvaret også ca. 5.000 øvrige deltagere. Dette antal kan være højet som følge af Folketingets forslag om at nedlægge Sønderborg Kaserne. Forslaget havde fået Sønderborgs borgmester, Ingolf Winzor, til at opfordre Sønderborgs indbyggere til at vise deres støtte til kasernen ved at deltage i mindearrangementet.⁸⁴ Dronningen lagde krans på fællesgravene, først på den ene af de danske og dernæst på den tyske fællesgrav. Selvom mindearrangementet udelukkende var en dansk højtidelighed, viste man alligevel den tidligere modstanders faldne respekt og ære ved at lægge en krans, hvilket også havde været tilfældet ved tidligere arrangementer. Om kransenedlæggelser i forbindelse med Slaget ved Dybbøl har Inge Adriansen tidligere skrevet følgende: »Ved officielle ceremonier fra 1865 og frem til 2001 lagde hver nation krans ved sine egne mindesmærker – og forbigik modstanderens i tavshed.«⁸⁵ Nærværende analyse har vist, at der fra dansk side både i 1939, 1964 og i 1989 blev lagt krans ved den tyske fællesgrav, hvorfor Adriansens udsagn – i hvert fald i de her undersøgte runde mindeår – ikke er korrekt.

Mindetalen blev holdt af forsvarsministeren, Venstres Knud Enggaard. Han indledte med at sige, at man kunne være stolt af den danske soldats mod i 1864. Herefter betonedede han, at datidens politikere ikke skulle lastes for nederlaget, som i hans optik var et eksempel på nationalfølelse og vilje til at forsvare friheden.⁸⁶ Tiden efter 1864 blev vendt i en mere positiv retning med ordene: »Det [nederlaget] var en national katastrofe, men det blev også starten på det moderne Danmark, vi kender i dag.«⁸⁷ Denne tolkning blev første gang taget op i 1964, hvor statsminister Krag og generalkonsul Fink også lod den positive udvikling efter krigen være det centrale. I sin næste udtalelse aktualiserede og brugte Enggaard de to historiske begiven-

Det store Dannebrog flag vajer ved Dybbøl Mølle. På Dybbøldagen den 18. april hejses flaget kl. 8 om morgenen af sergentelever iført historiske uniformer (Dybbøldagen 2012). Foto: Privat.

heder, 1864 og Besættelsen, til at begrunde Danmarks indtræden i NATO: »Krigen i 1864 og Besættelsen den 9. april 1940 lærte os, at et lille land ikke har nogen ret til at forvente, at dets neutralitet vil blive respekteret. Det var den lærdom, som for 40 år siden bragte os med i NATO.«⁸⁸ Fra begyndelsen af 1980'erne og frem til 1988 var der et såkaldt alternativt flertal uden om Poul Schlüters borgerlige regering, hvilket gjorde, at der blev ført en sikkerhedspolitik, som regeringen ikke var grundlæggende enig i.⁸⁹ I 1988 blev der udskrevet folketingsvalg med henvisning til, at befolkningen skulle have mulighed for at tage stilling til landets fulde medlemskab af NATO.⁹⁰ Efter valget dannedes en VKR-regering, fortsat med Schlüter som statsminister. Ser man Enggaards tale på Dybbøldagen i lyset af dette, var talen en indirekte kritik af det tidligere alternative flertal samt et argument for hans egen regerings førte politik. Fortiden kunne tjene et nutidigt formål for forsvarsministeren.

Om aftenen var der sammenkomst for kasernens ansatte og Søn-

derborgs indbyggere. Borgmester Ingolf Winzor indledte sin tale med at mindes de faldne i 1864, men herefter gik han over til sin tales egentlige fokus, den mulige lukning af sergentskolen i Sønderborg: »Vi er samlet for at mindes den danske soldats indsats – i dag måske et symbol med en endnu videre betydning – i hvert fald for den sønderjyske befolkning. Det er klart, at dybden af følelserne omkring forsvar er meget store i den sønderjyske befolkning, og disse følelser er på ny kommet til udtryk, nu hvor man igen overvejer at fjerne soldaterne fra Sønderborg [...] Der er så stærke, kulturelle og nationale hensyn, der taler imod. Vi er ikke noget tilfældigt sted. Det er Sønderborg. Det er Dybbøl.«⁹¹ Borgmesteren gjorde Sønderborg og Dybbøl til et særligt område i Danmark, og det ses tydeligt her, hvordan erindringsstedet Slaget ved Dybbøl og dets mindededag(e) kunne aktualiseres i eftertiden. I dette tilfælde en politisk debat som nøgternt set intet havde at gøre med, hvad der skete i 1864.

I sin undersøgelse fremhæver Röhrig, at der fra tysk side var stillet forslag om, at en enhed fra det tyske forbundsværn kunne deltage i mindededagen 18. april. Hun skriver, at *Flensborg Avis* havde afvist forslaget med henvisning til, at man 18. april også mindedes Genforeningen, samt at Dybbøl ud over at være en slagmark også var et nationalt symbol.⁹² Mindededagen i 1989 blev uanset forslaget afholdt som et dansk arrangement uden tysk deltagelse, men spørgsmålet om et eventuelt fælles arrangement blev berørt i både *BerlingskeTidendes* og *Flensborg Avis'* ledende artikler i anledning af Dybbøldagen.

Berlingske Tidende havde den holdning, at Dybbøldagen skulle være en dansk mindededag uden tysk deltagelse. Avisen argumenterede blandt andet med henvisning til tanken om en fælles dansk-tysk mindededag for 9. april, og en sådan mente avisen, at kun et fåtal ville kunne gå ind for. Artiklen afsluttedes med ordene: »At man gerne vil have historiske nederlag for sig selv, er en ret, som ikke er i konflikt med ønsket om fredelig sameksistens.«⁹³

Flensborg Avis afviste en fælles dansk-tysk mindededag med henvisning til, at man 18. april også mindedes begivenhederne efter 1864, herunder særligt sønderjydernes kamp for bevarelse af danskhed. »Dybbøldagen er derfor blevet til en national *dansk* mindededag, hvor opmærksomheden er koncentreret om Danmark og danskhed. På en sådan dag er der ikke plads til, som foreslået fra tysk side, samtidig at fejre forbrødring med datidens fjender.«⁹⁴ Avisens holdning var hermed, at der til Slaget ved Dybbøl var knyttet nationale følelser og

erindringer, som ikke kunne eller skulle rumme den igangværende forbrødring i grænselandet.

Begge aviser mente således, at fortidens begivenhed ikke skulle blandes med nutidens fredelige samarbejde og forbrødring, og hermed talte de imod, at mindedagen skulle afspejle og tilpasses nutidens forhold.

Avisernes omtaler af mindearrangementet var færre og mere kortfattede end de tidligere år, hvilket på sin vis står i kontrast til det nationale aspekt, som *Berlingske Tidende* og *Flensborg Avis* så tydeligt advokerede for i de ledende artikler. Som også Röhrig påpeger, var *Berlingske Tidendes* karakteristik af mindedagen meget sigende for den mere lokalt sønderjyske end nationalt danske betydning, dagen havde fået: »Sønderjyderne, Forsvaret og Dronningen mindes i dag 125-året for stormen på Dybbøl skanser.«⁹⁵

Mindedagen i 1989 tyder på, at Slaget ved Dybbøl som tydeligt nationalt funderet erindringssted var gået ind i en dvaleperiode, i hvert fald i national, landsdækkende henseende. Spørgsmålet om tysk deltagelse kunne dog få i hvert fald nogle til at spille på den nationale betydning af Slaget ved Dybbøl.

Den mulige lukning af sergentskolen i Sønderborg blev ikke en realitet i 1989, og dermed har skiftende chefer for kasernen kunnet vedblive med at forestå mindearrangementerne for Slaget ved Dybbøl hvert år 18. april.⁹⁶ Fra 2002 har der været tysk deltagelse i ceremonien på Dybbøl Banke, og fra 2011 har tyskerne deltaget på lige vilkår med de danske soldater.⁹⁷

Konklusion

Artiklens formål var at undersøge, hvilke erindringer, fortolkninger og aktualiseringer, der kom til udtryk ved de fem mindearrangementer.

Først kan det bemærkes, at Slaget ved Dybbøl i nogle tilfælde er blevet til slaget om Dybbøls betydning og eftermæle, i andre tilfælde er Slaget blevet brugt som ammunition til at sætte en nationalt samlende dagsorden på trods af kendsgerningerne om Slaget.

Hvert mindeår har haft sine muligheder for aktualisering blandt andet som følge af den politiske situation, eller fordi en taler kunne bruge Slaget til at sætte sin sag på dagsordenen. De mest tydelige eksempler er 1964, hvor Krag kunne bruge mindedagen til at sætte

En dansk og en tysk soldat står sammen æresvagt ved en af fællesgravene under mindehøjtideligheden ved Dybbøldagen i 2012. Foto: Privat.

det dansk-tyske samarbejde i nutiden på dagsordenen, og 1989, hvor sergentskolens mulige lukning blev det tema, som flere talere valgte at lægge deres erindring og tolkning efter. Erindringssteder kan skifte betydning og ændre formål over tid, fordi det er den erindrende eftertid, der tillægger dem betydning.

Forholdet til den tidligere modstander og siden forsoning mellem tysk og dansk blev en del af erindringen og mindekulturen fra 1939. Flere talere omtalte også mindet om de tyske soldater, og nogle talte om decideret forsoning og det senere gode forhold mellem Tyskland og Danmark.

Uenigheder – og til tider endda kampe – om, hvilke erindringer og fortolkninger, der skal tillægges et erindringssted, blev i forbindelse med Slaget ved Dybbøl helt tydelige ved mindedagen i 1964, hvor statsminister Krag og kong Frederik IX's modsatrettede erindringer viste netop dette. Samtidig vidnede det om, at erindringssteder har en indbygget fleksibilitet, der gør det muligt at rumme meget forskellige erindringer og tolkninger.

Danske og tyske kranser side om side ved den ene af de danske fællesgrave på Dybbøl Banke under Dybbøldagen i 2012. Foto: Privat.

Nogle erindringer havde et længere tidsperspektiv end en enkelt mindedags aktualisering. Der var erindringer og fortolkninger, som kunne genbruges, og her er *det tapre og hæderfulde nederlag* det tydeligste eksempel. På sin vis har denne erindring sin oprindelse i mindedagen i 1914, hvis formål det var at hædre og ære soldaterne fra 1864, men i 1939 antog det en mere heroiserende form som »Danmarks Thermopylæ«. At se nederlaget som ærefuldt og tappert er en erindring, som i forskellig grad fremkom ved alle mindearrangementerne. Fortolkningen og heroiseringen viser desuden, at erindringssteder

kan give anledning til erindringer, der ikke nødvendigvis har fuldstændig hold i de historiske kendsgerninger, men at de netop er *fortolkninger*, der kan tjene forskellige formål.

Ud over ovenstående blev også blandt andet de nordiske frivillige, sydslesvigerne – der måtte blive i Tyskland efter 1920 – Genforeningen samt kampene om danskhed både før og efter 1920 taget op ved flere mindearrangementer. Disse temaer rummede ikke samme fortolkningselement som ovenstående, men det, at temaerne blev taget op flere gange, var med til at forankre mindet om dem i erindringer om Slaget ved Dybbøl.

Analysen af de fem mindearrangementer har vist, at Slaget ved Dybbøl i 1864 fra 50-års mindedagen i 1914 og frem til i dag har været en levende del af erindringer og mindekulturen både på sønderjysk og på nationalt plan. 18. april 2014 markeredes 150-års jubilæet for Slaget ved Dybbøl. Det var et stort arrangement på Dybbøl og i Sønderborg, og det foregik som et fælles dansk-tysk arrangement med kransenedlæggelser, taler og mindegudstjeneste.⁹⁸ På den ene side var arrangementets dele de samme som ved den første Dybbøldag i 1921, og på den anden side har erindringerne om Slaget ved Dybbøl og mindedagens formål udviklet sig blandt andet i takt med udviklingen i forholdet mellem de to tidligere modstandere.

KILDER OG LITTERATUR

Trykte kilder:

- Berlingske Tidende*, 12. juli 1920, 17., 18. og 19. april 1939, 19. april 1964 og 18. og 19. april 1989.
Flensborg Avis, 18. og 19. april 1914, 20. april 1939, 18. og 20. april 1964 og 17., 18. og 19. april 1989.
Hejmdal, 21. april 1914, 12. juli 1920, 18. april 1939 og 18. og 20. april 1964.
Jyllands-Posten, 18. og 19. april 1914, 12. juli 1920 og 16. og 19. april 1939.
Politiken, 18. og 19. april 1914, 11. juli 1920, 18. og 19. april 1964 og 19. april 1989.

Litteratur:

- Adriansen, Inge: *Dybbøl Mølle. Monument og museum*, Sønderborg 1997.
 Adriansen, Inge og Birgit Jenvold: »Danske myter – fra dronning Thyra

til krigen i 1864«, *Fortid og nutid*, marts 1998, s. 5-49.

- Adriansen, Inge: *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830-2000*, Bind II: »Fra undersætter til nation«, København 2003.
 Adriansen, Inge: »En dynamisk kulturarv – Dybbøls 12 metamorfoser«, *Nordisk Museologi*, 1-2, 2008, s. 55-73.
 Adriansen, Inge: *Erindringssteder i Danmark. Monumenter, mindesmærker og mødesteder*, København 2010.
 Adriansen, Inge: »1864-nederlaget i erindringskulturen«, Jahnke, Carsten og Jes Fabricius-Møller (red.) *1864 – og historiens lange skygger. Den dansk-østrigsk-preussiske krig i 1864 og dens betydning i dag*, Husum 2011, s. 89-120.
 Bak, Lars H.: »Komiteen for Erhvervelse af Dybbøl Skanser 1922-1924. Iscene-

- sættelse af et dansk erindringssted«, *Sønderjyske Årbøger* 2008, s. 52-102.
- Becker-Christensen, Henrik: »Fra »mod hinanden« til »med hinanden« 1918-2008«, Schultz Hansen, Hans; Lars N. Henningsen og Carsten Porskrog Rasmussen (red.): *Sønderjyllands historie, Bind II: Efter 1815*, Aabenraa 2009, s. 241-472.
- Buk-Swienty, Tom: *Dommedag Als. 29. juni 1866. Kampen for Danmarks eksistens*, København 2010.
- Drachmann, Holger: *Derovre fra Grænsen. Strejftog over det danske Thermopylæ (Als-Dybbøl) i April 1877*«, København 1878.
- Lammers, Karl Christian: »Udenrigspolitik 1918-1933«, Christiansen, Niels Finn, Karl Christian Lammers og Henrik S. Nissen: *Tiden 1914-1945, Danmarks historie*, Bind 7, København, 1988, s. 226-239.
- Lammers, Karl Christian: »Politik mit der Erinnerung? – Die Erinnerung an 1864 Jahr der Hundertjahrfeier 1964«, Jahnke, Carsten og Jes Fabricius-Møller (red.): *1864 – og historiens lange skygger. Den dansk-østrigsk-preussiske krig i 1864 og dens betydning i dag*, Husum 2011, s. 227-242.
- Lidegaard, Bo: *Overleveren 1914-1945, Dansk Udenrigspolitik Historie*, bind 4, København, 2. udgave, 2006.
- Nora, Pierre: »General Introduction: Between memory and History«, Nora, Pierre (red.): *Realms of Memory. Rethinking the French Past*, Bind 1: *Conflicts and Divisions*, New York 1996, s. 1-20.
- Petersen, Nikolaj: *Europæisk og globalt engagement 1973-2006, Dansk Udenrigspolitik Historie*, Bind 6, København, 2. udgave, 2006.
- Röhrig, Louise Ejlskov: *Sønderjylland – Hvad kan det bruges til? En erindringspolitisk undersøgelse af den politiske og ideologiske instrumentalisering af Sønderjylland 1955-2006*, Upubliceret speciale, Syddansk Universitet 2006.
- Warring, Anette: »Erindring og historiebrug. Introduktion til et forskningsfelt«, *Temp. Tidsskrift for historie*, nr. 2, 2011, s. 6-35.
- Henvi sning til hjemmesider:*
 Forsvaret:
<http://forsvaret.dk/HOK/Nyt%20og%20Presse/%C3%98vrige%20nyheder/Pages/Dansk-tyskmindedagp%C3%A5Dybb%C3%B8l.aspx> (hentet 15. januar 2014).
- Dybbøl 2014:
<http://www.dybboel2014.dk/nyheder/nyhedsarkiv/familievenligt-program-for-18-april-tager-form> (hentet 3. februar 2014).

NOTER

1. Citatet er hentet fra *Flensborg Avis* 19.4.1914.
2. Artiklen bygger på mit speciale »Dybbøl forener alle danske Hjerter – en analyse af Slaget ved Dybbøl som erindringssted (upubliceret). Det indleveredes ved historiestudiet på Københavns Universitet i august 2012. I specialet indgik i mindre omfang analyse af den symbolske iscenesættelse af markeringerne, herunder sange og brug af nationalsymboler som Dannebrog, men dette er udeladt i nærværende artikel.
3. Ophavsmanden til begrebet, som det bruges i dag, er den franske historiker, Pierre Nora. Han redigerede og udgav 1984-1992 syvbindsværket *Les lieux de mémoire* (erindringsstederne), men begrebet har for alvor fæstnet sig i forskningen med udgivelsen af den forkortede engelsksprogede udgave *Realms of Memory. Construction of the French Past* 1996-1998. Heri er det særligt Noras introduktion, der bidrager til forståelse af begrebet (Nora 1996, s. 1-20).
4. Warring 2011, s. 17; Adriansen 2010, s. 24. Se i øvrigt Warring 2011 for en fyldestgørende oversigt over erindringsforskningen.
5. Da det er selve mindearrangement-

- terne, der er analysens fokus, har jeg valgt at fokusere på faste datoer i de givne år. Det drejer sig om 16.-21. april for årene 1914, 1939, 1964 og 1989 og 9.-13. juli for 1920.
6. I forbindelse med brugen af avisartikler som kilder er der – som med al brug af kildemateriale – noget, man skal have sig for øje. For det første kan aviser have politisk tendens, dvs. at avisen indtager et politisk ståsted i sit syn og sin tolkning af f.eks. en begivenhed. Dette har dog ikke været tilfældet i forbindelse med brugen af avisartikler til nærværende undersøgelse. Det skyldes formentlig især at artiklerne hovedsageligt er referater af taler og mindedagenes forløb og ikke eksempelvis politiske analyser. For det andet har aviserne ikke altid fokuseret på de samme elementer af mindearrangementerne, hvilket jeg har adresseret ved netop at benytte artikler fra en fem forskellige aviser. Avisernes dækning har dog naturligvis betydning for, hvordan det har været muligt at studere talerne og mindearrangementerne. Til sidst skal det præciseres, at de her benyttede referater og citater står, som aviserne har trykt dem.
  7. Se f.eks. Adriansen 2008; Adriansen 2010, s. 105-107 og s. 295-302; Adriansen 2011.
  8. F.eks. Adriansen 2010.
  9. Adriansen har blot og meget kort i en mindre udgivelse om Dybbøl Mølle omtalt mindearrangementet som »[...] et stiltfærdigt jubilæum med en frokost på rådhuset for 2.200 veteraner fra 1864-krigen [...]« Adriansen 1997, s. 14. Dette billede af mindedagen har nærværende undersøgelse kunnet nuancere.
  10. Lammers 2011.
  11. Röhrig 2006.
  12. *Flensborg Avis*, 19.4.1914.
  13. *Politiken*, 19.4.1914; *Flensborg Avis*, 19.4.1914.
  14. *Hejmdal*, 21.4.1914.
  15. *Jyllands-Posten* 19.4.1914.
  16. *Politiken*, 19.4.1914.
  17. Adriansen og Jenvold 1998, særligt s. 39.
  18. *Hejmdal*, 21.4.1914.
  19. *Politiken*, 18.4.1914. Lederartikel: »18. april«.
  20. *Jyllands-Posten*, 18.4.1914.
  21. *Flensborg Avis*, 18.4.1914.
  22. Jeg vil her ikke komme ind på det historiske op til Genforeningen, idet det ikke er det centrale i denne sammenhæng. I øvrigt er Genforeningen et erindringssted i sig selv, og her vil der derfor udelukkende blive fokuseret på de steder, hvor der i taler og artikler etableredes forbindelse til Slaget ved Dybbøl.
  23. *Berlingske Tidende*, 12.7.1920.
  24. *Jyllands-Posten*, 12.7.1920.
  25. *Hejmdal*, 12.7.1920.
  26. *Hejmdal*, 12.7.1920.
  27. Buk-Swienty 2010, s. 5.
  28. *Hejmdal*, 12.7.1920.
  29. *Jyllands-Posten*, 12.7.1920.
  30. *Berlingske Tidende*, 12.7.1920.
  31. *Politiken*, 11.7.1920.
  32. Adriansen 2003, s. 351.
  33. Bak 2008, s. 54.
  34. Lammers 1988, s. 234-235.
  35. Becker-Christensen 2009, s. 322-324 og s. 334. Se i øvrigt Becker-Christensens 2009, s. 315-335, for en mere fyldestgørende gennemgang af udviklingen.
  36. Lidegaard 2006, s. 321-323 og s. 336.
  37. Lidegaard 2006, s. 282-284 og s. 292-293.
  38. *Berlingske Tidende*, 17.4.1939.
  39. *Berlingske Tidende*, 19.4.1939.
  40. Nogle vil måske kende til Zack Snyders fantasy-actiondrama »300« fra 2006, som er et helt moderne og ahistorisk eksempel på eftertidens hæder til spartanernes kampvilje.
  41. Citeret fra Adriansen 2003, s. 253. Digteren Holger Drachmann benyttede også det heroiserende udtryk, da han 1877 skrev bogen »*Derovre fra Grænsen. Strejftog over det danske Thermopylæ (Als-Dybbøl) i April 1877*«.
  42. Adriansen 2003, s. 253.
  43. Adriansen 2003, s. 267.
  44. *Jyllands-Posten*, 19.4.1939.
  45. *Hejmdal*, 18.4.1939.
  46. *Hejmdal*, 18.4.1939.
  47. *Flensborg Avis*, 20.4.1939. Avisen bragte 20. april hele Fuglsang-Dam-

- gaards tale, hvorfor der udelukken-
de citeres herfra.
48. *Flensborg Avis*, 20.4.1939.
  49. *Flensborg Avis*, 20.4.1939.
  50. *Flensborg Avis*, 20.4.1939.
  51. Min kursivering.
  52. *Jyllands-Posten*, 16.4.1939.
  53. *Jyllands-Posten*, 16.4.1939.
  54. Lidegaard 2006, s. 377-379.
  55. *Jyllands-Posten*, 16.4.1939.
  56. *Jyllands-Posten*, 16.4.1939.
  57. *Berlingske Tidende*, 18.4.1939. Ledertitel: »Dybbøldag«.
  58. *Berlingske Tidende*, 18.4.1939. Ledertitel: »Dybbøldag«.
  59. Allerede i 1962 var der af statsministeriet blevet nedsat et »Dybbøldvalg«, som skulle forestå arrangementet. Blandt dets medlemmer kan f.eks. nævnes generalkonsul i Flensborg, Troels Fink, Sønderborgs borgmester Anders Andersen, kammerherre Jørgen Dinesen og oberstløjtnant P. Aagaard Petersen fra Sønderborg Kaserne. Der vides ikke yderligere om udvalgets arbejde. Röhrig 2006, s. 53; Lammers 2011, s. 228.
  60. *Politiken*, 18.4.1964.
  61. *Hejmdal*, 18.4.1964.
  62. F.eks. *Politiken*, 19.4.1964.
  63. *Flensborg Avis*, 18.4.1964.
  64. *Flensborg Avis*, 18.4.1964.
  65. F.eks. *Berlingske Tidende*, 19.4.1964; *Flensborg Avis*, 20.4.1964.
  66. *Flensborg Avis*, 20.4.1964.
  67. *Politiken*, 19.4.1964.
  68. *Flensborg Avis*, 20.4.1964.
  69. *Berlingske Tidende*, 19.4.1964.
  70. *Flensborg Avis*, 20.4.1964.
  71. Röhrig 2006, s. 54-55.
  72. Lammers 2011, s. 234-238.
  73. *Politiken*, 19.4.1964.
  74. Röhrig 2006, s. 54-55.
  75. Lammers 2011, s. 234-238.
  76. *Politiken*, 19.4.1964.
  77. *Flensborg Avis*, 20.4.1964. Her bragtes det fyldigste om end korte referat af Andersens tale.
  78. *Flensborg Avis*, 20.4.1964.
  79. *Hejmdal*, 20.4.1964. Her bragtes det fyldigste referat af Finks tale, hvorfor der udelukkende citeres herfra.
  80. *Hejmdal*, 20.4.1964.
  81. *Hejmdal*, 20.4.1964.
  82. *Hejmdal*, 20.4.1964.
  83. Röhrig har desuden ikke inddraget forsvarsminister Enggaards tale, som hun end ikke omtaler.
  84. *Flensborg Avis*, 17.4.1989.
  85. Adriansen 2010, s. 106.
  86. *Berlingske Tidende* 19.4.1989; *Politiken* 19.4.1989.
  87. *Flensborg Avis*, 19.4.1989.
  88. *Flensborg Avis*, 19.4.1989.
  89. Petersen 2006, s. 296-298.
  90. Petersen 2006, s. 356. Se desuden s. 346-360 for en udførlig beskrivelse af debatten op til valget.
  91. *Flensborg Avis*, 19.4.1989.
  92. Röhrig 2006, s. 76-77.
  93. *Berlingske Tidende*, 18.4.1989. Ledertitel: »Dybbøl-dagen«.
  94. *Flensborg Avis*, 18.4.1989. Ledertitel: »National mindedag«. Avisens kursivering.
  95. Röhrig 2006, s. 79-80; *Berlingske Tidende*, 18.4.1989.
  96. Til gengæld har regeringen i foråret 2013 besluttet, at Sønderborg Kaserne skal lukkes.
  97. Se Adriansen 2010, s. 107, om den nye udvikling i mindekulturen på Dybbøl Banke i 2002. Idet bogen er udgivet i 2010, har den nyeste udvikling ikke kunnet inddrages. Se derfor evt. forsvarets omtale her: <http://forsvaret.dk/HOK/Nyt%20og%20Presse/%C3%98vrige%20nyheder/Pages/Dansktyskmindedag%C3%A5Dybb%C3%B8l.aspx> (hentet 15.1.2014).
  98. <http://www.dybboel2014.dk/nyheder/nyhedsarkiv/familievenligt-program-for-18-april-tager-form> (hentet 3.2.2014).

Zusammenfassung

Die Schlacht bei Düppel am 18. April 1864 war ein Ereignis, das in der dänischen Geschichte und Kultur als Erinnerungsstelle einen zentralen Platz eingenommen hat. Jährlich wird ein dänischer Gedenktag mit Militärmärschen, Reden und Kranzniederlegungen an den Kriegsgräbern auf der Düppeler Höhe veranstaltet, seit dem fünfzigsten Gedenktag 1914 wurden in den runden Gedenkjahren größere Veranstaltungen durchgeführt. Das Ziel dieses Artikels ist es auszumachen, welche Erinnerungen und Interpretationen in Reden und Artikeln zum Ausdruck gekommen sind anlässlich der Veranstaltungen 1914, 1939, 1964, 1989 und bei den Feierlichkeiten zur Volksabstimmung 1920. Als Quellen zur Analyse wurden Artikel aus den überregionalen Zeitungen *Politiken*, *Berlingske Tidende* und *Jyllands-Posten* sowie aus der schleswigschen Zeitung *Hejmdal* und der Zeitung der dänischen Minderheit in Südschleswig *Flensborg Avis* benutzt.

In jedem Gedenkjahr bestehen die Möglichkeiten zur Aktualisierung u.a. durch die gegebene politische Situation, oder einem Redner wird bei dem Gedenken die Möglichkeit gegeben, gerade sein Thema auf die Tagesordnung zu setzen. So veranlasste der Gedenktag 1964 den damaligen Ministerpräsidenten Krag über das gute Verhältnis zwischen Deutschland und Dänemark zu reden und im Jahr 1989 benutzte der Bürgermeister von Sonderburg die Gelegenheit, für den Verbleib der 'sergentskole' in Sonderburg zu sprechen. Diese Beispiele verdeutlichen, wie Erinnerungsstellen mit der Zeit Bedeutung und Zweck verändern, weil dies von Interpretationen in den Jahren und Generationen danach abhängt.